

УДК 355.6

DOI: 10.33813/2224-1213.28.2022.3

Громоздова Лариса Василівна

кандидат економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID iD: 0000-0002-4077-9229
gromozdovag@gmail.com

Ілляшенко Інна Олегівна

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID iD: 0000-0001-7849-9890
inna.illyashenko@gmail.com

Довгенко Яна Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький
ORCID iD: 0000-0002-3254-8746
dovhenko73@gmail.com

Царук Володимир Васильович

старший викладач,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID iD: 0000-0001-5847-8363
tsarukvolodymyr@gmail.com

Юрченко Крістіна Михайлівна

аспірантка,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID iD: 0000-0002-2820-289X
protourbiz@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РІЗНИХ РІВНЯХ ІЄРАРХІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ

Мета статті полягає у визначенні методичних підходів, методів і методології оцінки, прийнятних для аналізу економічної безпеки підприємництва.

Методологія дослідження базується на використанні загальнонаукових і специфічних методів, зокрема: аналізу та синтезу, індукції і дедукції, моделювання, систематизації та узагальнення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні взаємообумовленості та рівня понять економічної безпеки підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектору економіки.

Висновки. В умовах ринкової трансформації економіки модель зміцнення економічної безпеки (на всіх рівнях ієрарії управління) варто формувати на засадах забезпечення нарощування потенціалу економічної безпеки, обґрунтування пріоритетів економічного розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Методичні підходи (засади) оцінки рівня економічної безпеки підприємництва мають характеризувати наявний її рівень, імовірність настання небажаних загрозливих щодо життєздатності підприємництва змін.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, економічна безпека підприємництва, рівні економічної безпеки, концептуальні моделі економічної безпеки.

Larysa Hromozdova

PhD (Economics), professor,

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

Inna Illiashenko

PhD (Economics),

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

Yana Dovhenko

PhD (Economics),

*Central Ukrainian State Pedagogical University named
after Volodymyr Vynnychenko*

Volodymyr Tsaruk

senior lecturer,

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

Kristina Yurchenko

graduate student,

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

Methodology of evaluation of economic security of enterprise at different levels of the hierarchy economic management

The purpose of the article is to determine the methodological approaches, methods and methodology of assessment that are acceptable for assessing the economic security of entrepreneurship.

The research methodology is based on the use of general scientific and specific methods, in particular: analysis and synthesis, induction and deduction, modeling, systematization and generalization.

The scientific novelty of the obtained results lies in the substantiated interdependence and level of concepts of economic security of business, enterprise and entrepreneurship as a sector of the economy. The article substantiates the

view of economic security as a scientific category, considers the mega, macro, meso and micro levels of economic security. Threats to the economic security of entrepreneurship in Ukraine have been identified. The dependence of economic security of entrepreneurship on economic, social, political, historical, technological, psychological, religious and other factors of society development has been clarified. Different approaches to the understanding of «economic security» have been studied, which made it possible to systematize all directions in line with the two main ones: philosophical and organizational approach.

Conclusions. In the conditions of market transformation of the economy, the model of strengthening economic security (at all levels of the management hierarchy) should be formed on the basis of building the potential of economic security, justifying the priorities of economic development in resource constraints. Methodological approaches (principles) for assessing the level of economic security of entrepreneurship should characterize its existing level, the likelihood of undesirable changes threatening the viability of entrepreneurship.

Key words: *economic security, national security, economic security of entrepreneurship, levels of economic security, conceptual models of economic security.*

Громоздова Лариса Васильевна

*кандидат экономических наук, профессор,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Иляшенко Инна Олеговна

*кандидат экономических наук, доцент,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Довгенко Яна Алексеевна

*кандидат экономических наук, доцент,
Центральноукраинский государственный педагогический университет
имени Владимира Винниченко*

Царук Владимир Васильевич

*старший преподаватель,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Юрченко Кристина Михайловна

*аспирантка,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

**Методология оценки экономической безопасности
предпринимательства на разных уровнях иерархии
управления экономикой**

Цель статьи состоит в определении методических подходов, методов и методологии оценки, приемлемых для анализа экономической безопасности предпринимательства.

Методология исследования базируется на использовании общенаучных и специфических методов, в частности: анализа и синтеза, индукции и дедукции, моделирования, систематизации и обобщения.

Научная новизна полученных результатов заключается в обосновании взаимоотношенности и уровня понятий экономической безопасности предпринимательской деятельности, предприятия и предпринимательства как сектора экономики.

Выводы. В условиях рыночной трансформации экономики модель укрепления экономической безопасности (на всех уровнях иерархии управления) следует формировать на основе обеспечения наращивания потенциала экономической

безпеки, обґрунтування пріоритетів економічного розвитку в умовах обмеженості ресурсів.

Ключевые слова: економічна безпека, національна безпека, економічна безпека підприємництва, рівні економічної безпеки, концептуальні моделі економічної безпеки.

Постановка проблеми. Ефективний розвиток національного господарства значною мірою залежить від рівня його економічної безпеки, оскільки лише за такої умови можна проводити незалежну зовнішню і внутрішню політику, що відповідає національним інтересам. Економічна безпека держави є складною багаторівневою системою, що потребує обов'язкового захисту всіх її компонент на різних рівнях ієрархії управління економікою: держави, регіону, галузі, сектору економіки, окремого підприємства, особи.

Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва й реалізації права на підприємницьку діяльність є невід'ємним складником економічної безпеки України, пріоритетною функцією органів державного управління в умовах ринкової економіки, реалізація якої необхідна для демократизації суспільства, забезпечення добробуту громадян і формування цивілізованого конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поточний стан національної економіки й економічні кризи, що регулярно виникають, свідчать про те, що економічна безпека підприємництва набуває особливої актуальності в розробці прийомів оцінки загроз і механізмів підвищення економічної безпеки бізнесу. Проблему економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: С. Лабунська [3], О. Прокопишина [3], Н. Лоханова [4], В. Лагодієнко, Н. Писаренко [5] та багато інших. Проте в більшості наукових праць акцентовано на формуванні економічної безпеки держави, а не окремих суб'єктів господарювання.

Будь-яка наука, як, зокрема, і наука про економічну безпеку підприємництва, має основу, тобто понятійний апарат. Так, поняття безпека з грецької мови перекладають як «володіти ситуацією» [1], а термін економічна безпека вчені поєднують передусім з поняттям національна безпека, що в Законі України «Про основи національної безпеки України» розглядають як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам і запобігання їм» [2]. Відповідно до цих положень і міркувань, учені формулюють власне визначення поняття *економічна безпека*.

Сутність економічної безпеки вчені трактують неоднозначно, що зумовлено параметральними змінами під впливом невизначеності економічного середовища. Це спонукало наукове товариство сформувати понятійний простір для економічної безпеки суб'єктів господарювання. Світові тенденції щодо цього свідчать про формування самостійних наукових напрямів реагування на загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання у світлі «екосистейта» – еконо-

мічної безпеки держави і «екосекента» – економічної безпеки підприємництва [1].

Аналіз різних підходів до розуміння поняття *економічна безпека* надає можливість систематизувати всі напрями в руслі двох основних – філософського й організаційного підходів.

У межах філософського підходу економічна безпека системи – це стан, за якого забезпечується її захищеність від внутрішніх і зовнішніх несприятливих впливів. Такий підхід ґрунтується на визначенні стану захищеності важливих інтересів особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [4]. Автори, які дають визначення економічної безпеки в межах цього підходу, пов'язують економічну безпеку зі станом економіки держави, що дає змогу захищати її життєво важливі інтереси.

З погляду організаційного підходу безпека не є станом захищеності інтересів суб'єкта, а являє собою сукупність умов, створених в економічному суб'єкті, за яких забезпечується захист від внутрішніх і зовнішніх загроз, виконання цілей його функціонування [4]. Водночас господарюючий суб'єкт повинен сам контролювати стан економічної безпеки, що сприятиме стабільності його функціонування і можливості провадити ефективну фінансово-економічну діяльність [5].

Держава як основний суб'єкт національної економічної безпеки виконує свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету й територіальної цілісності України гарантування її економічної безпеки є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу.

Проаналізувавши рівні економічної безпеки, зазначимо, що серед українських учених і спеціалістів-практиків поки що не сформувався єдиний теоретично та методологічно обґрунтований погляд на економічну безпеку як наукову категорію. В економічній літературі розрізняють мега-, макро-, мезо- та мікрорівні економічної безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Ієрархія рівнів економічної безпеки

Рівні економічної безпеки	Складники економічної безпеки
Мегарівень	Глобальна економічна безпека, міжнародна економічна безпека
Макрорівень	Національна економічна безпека
Мезорівень	Економічна безпека регіону
Мікрорівень	Економічна безпека підприємства, економічна безпека підприємця (особи)

Джерело: розробка авторів на основі [3].

До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також у комплексному її уявленні глобальну або світову. Особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. Укра-

їна, на жаль, ще перебуває далеко не на перших позиціях; це, своєю чергою, визначає умови функціонування національної економіки.

До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці нині триває зниження за всіма основними економічними показниками.

До мезорівня відносять економіку регіонів. Цей рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Специфікою економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення в кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни загалом. Такий вплив є більш ефективним та оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів.

До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, спрямовані на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань і підприємців. Сутність економічної безпеки демонструє система критеріїв, показників та порогових значень.

Разом з тим економічну безпеку підприємництва (як сектору економіки) необхідно розглядати як ще ширшу (порівняно з економічною безпекою підприємства та підприємницької діяльності) економічну категорію, що «увібрала в себе» попередні дві й базується на індикаторах рівня економічної безпеки на макрорівні ієрархії управління та показниках функціонування підприємства – суб'єкта підприємницької діяльності (як їх сукупності). Зазначені взаємообумовленість і рівень цих понять наведені на *рис. 1*.

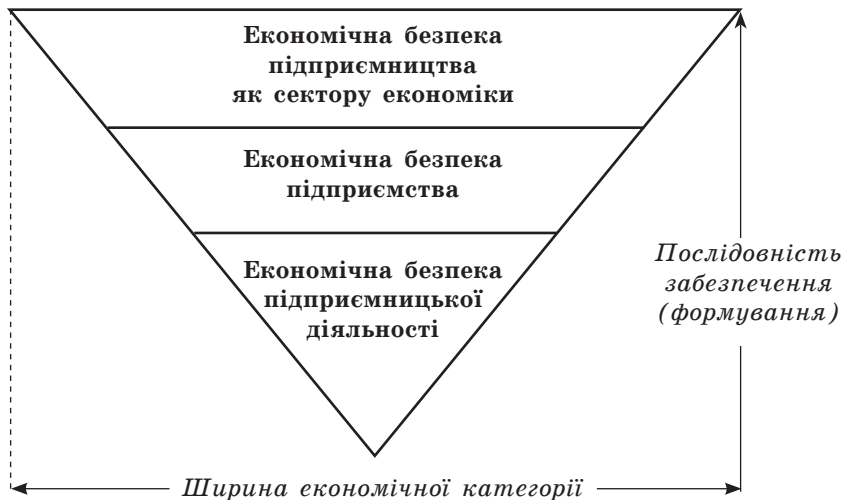

Рис. 1. Взаємообумовленість і рівень понять економічної безпеки підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектору економіки

Джерело: розробка авторів на основі [1].

Рівень економічної безпеки підприємництва не можна оцінити певним статичним показником, оскільки він містить щонайменше три компоненти:

1) наявний рівень економічної незалежності підприємств (щодо ресурсного забезпечення виробничо-господарської та фінансової діяльності, формування необхідної матеріально-технічної бази тощо);

2) ефективність функціонування;

3) здатність до подальшого розвитку (збільшення обсягів і підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури підприємництва, підвищення рівня конкурентоспроможності тощо) [4].

Загальновідомо, що питання безпеки пов'язане зі створенням механізму захисту її об'єкта від загроз щодо його цілісності в процесі функціонування, з урахуванням прогнозування та здійснення заходів з відхилення наявних і потенційних загроз [5]. Тому об'єктивно доцільним у контексті вивчення поняття економічної безпеки підприємництва є проводити діагностику та класифікувати його загрози. Насамперед загрози економічній безпеці підприємництва варто поділяти на внутрішні та зовнішні за джерелом виникнення небезпеки та можливістю її таргетування підприємством.

До внутрішніх загроз, як правило, відносять:

– необґрунтовані зміни в системі державного регулювання підприємницької та господарської діяльності;

– неефективну податкову й фінансово-кредитну політику, корупцію державної влади, кримінальні дії, законодавчу нестабільність;

– зміни в наддержавних угодах і вимогах, що стосуються суб'єктів підприємницької діяльності;

– негативні макроекономічні тенденції (інфляція, підвищення відсоткових ставок, зниження рівня ділової активності та купівельної спроможності населення, несприятлива кон'юнктура ринку);

– надмірну енергетичну залежність економіки;

– технологічну відсталість і прогресоване зношення матеріально-технічної бази;

– монополізацію економічних і політичних ресурсів;

– неефективність системи державного управління та її орієнтованість на обслуговування великих промислово-фінансових груп та ін. [1].

Сучасна економічна література володіє широким арсеналом методів і методик дослідження складних економічних явищ, зокрема економічної безпеки підприємництва. На цю складну економічну категорію впливають як економічні, так і соціальні, політичні, історичні, технологічні, психологічні, релігійні й інші чинники розвитку суспільства. Мета, завдання, принципи та показники безпеки підприємництва залежать від характеристики наявної системи державного устрою, а також базуються на методичних підходах, методах і методології оцінки, що є прийнятними для її аналізу (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі та методи оцінки економічної безпеки підприємництва

Концептуальні моделі економічної безпеки	
<p>Згідно з моделлю економічного устрою, основою є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – структурна жорсткість економічної системи, її керованість, високий рівень захищеності від зовнішніх ризиків; – структурна, функціональна варіативність як методу забезпечення конкурентоспроможності в просторі фінансового, трудового, товарного й іншого ринкового хаосу; – докорінна зміна системи господарювання, поєднання заходів забезпечення економічної стабільності, керованості та дозованого економічного ризику 	<p>Згідно з економічною політикою держав:</p> <ul style="list-style-type: none"> американська (ліберальна); німецька (неоліберальна); шведська (соціально-демократична); характерна для Англії, Франції, Італії, Австрії (європейсько-кейнсіанська); японська (наголос на внутрішній соціальній безпеці); колишніх Радянського Союзу та Китаю (концентроване вираження системи безпеки соціалістичного суспільства)
Методичні підходи до оцінки економічної безпеки підприємництва	
<p>Традиційні, що базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування первинної ланки економіки: оцінка функціональних складників (показників) ефективності роботи підприємства та захисту його майна і ресурсів;</p> <p>аналіз показників фінансової стійкості підприємства;</p> <p>базування на теоріях розпізнання кризових чи некризових станів підприємства в майбутньому;</p> <p>застосування методів прогнозування банкрутства</p>	<p>Нестандартні, що передбачають:</p> <ul style="list-style-type: none"> співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов економічної безпеки; визначення ринкової вартості й економічної захищеності капіталу підприємства; оцінка стану розвитку підприємства, виявлення системних ризиків його розвитку; визначення рівня криміналізації економіки; оцінка рівня ризику господарської діяльності
<p>Методи оцінки рівня економічної безпеки бізнесу:</p> <ul style="list-style-type: none"> моніторинг основних соціально-економічних показників і зіставлення їх з граничними значеннями; методи експертної оцінки; методи аналізу й обробки сценаріїв; методи оптимізації; теоретико-ігрові методи; методи багатовимірного статистичного аналізу; методи теорії штучних нейронних мереж 	

Джерело: розробка авторів на основі [3; 4].

Стосовно оцінки рівня економічної безпеки підприємництва варто зазначити, що в економічній літературі описано методичні підходи, які є схожими та взаємообумовленими, а також такими, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня. До першої групи віднесемо ті, які здебільшого застосовують для оцінки рівня економічної безпеки підприємства та стосуються розрахунку показників, що характеризують рівень прибутковості, ефектив-

ності використання ресурсів, фінансової стійкості, конкурентоспроможності первинної ланки економіки. Разом з тим методичні підходи цього напрямку можна екстраполювати на секторально-галузевий, а також мезо- та / чи макрорівень ієрархії управління економікою [3].

Оскільки економічна безпека підприємництва значною мірою впливає на соціально-економічний розвиток держави та якість життя її населення, здійснення моніторингу й методика оцінки її рівня мають враховувати наявну в державі модель устрою і, відповідно, гарантування її економічної безпеки, що визначає як мету, так й основні показники такої роботи, зокрема на різних рівнях ієрархії управління. Разом з тим методологія дослідження категорії економічної безпеки підприємництва на макро- та мезорівнях ієрархії управління є недостатньою.

Для вимірювання стану економічної безпеки країни застосовують такі методи:

- моніторингу основних соціально-економічних показників і зіставлення їх з граничними значеннями, що мають бути не менші за загальносвітові;
- експертної оцінки;
- аналізу й обробки сценаріїв;
- оптимізації;
- теоретико-ігрові;
- багатовимірного статистичного аналізу;
- теорії штучних нейронних мереж [1].

Більшість з них можуть бути застосовані для оцінювання рівня економічної безпеки підприємництва не лише на макро-, але й мезорівні ієрархії управління економікою.

Висновки. В умовах трансформації ринку модель економічної безпеки (на всіх рівнях ієрархії управління) варто формувати на засадах нарощування потенціалу економічної стабільності, обґрунтування пріоритетів економічного розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Методичні підходи (засади) оцінки рівня економічної безпеки підприємства мають характеризувати наявний її рівень, імовірність настання небажаних загрозливих щодо життєздатності підприємства змін. Високого рівня економічної безпеки досягають лише за умови, що вся сукупність показників перебуває в межах допустимих значень, а безпосередньо оцінка має стосуватися репрезентативної частки суб'єктів підприємницької діяльності.

Методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємства повинна охоплювати перелік критеріїв та індикаторів (з конкретними числовими пороговими значеннями), а також передбачати поєднання таких методів дослідження, як моніторинг соціально-економічних показників, експертна оцінка, багатовимірний статистичний аналіз.

Список використаних джерел

1. Діагностика загроз економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. *Економічний часопис Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. №1(5). 136 с. С. 40–45.

2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 №964-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №39. С. 351.
3. Лабунская С. В., Прокопишина Е. В. Особенности количественного определения уровня внутренних угроз экономической безопасности деятельности предприятия. *Бизнес Информ*. 2007. №11. С. 97–102.
4. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. *Економіст*. 2005. №2. С. 52–56.
5. Писаренко Н. В. Формування системи інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у процесі страхування аграрних ризиків. *Стратегія економічного розвитку України*. 2018. №42. С. 162–177.

References

1. Diahnostyka zahroz ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva y napriamy yikh niveliuvannya v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Diagnosis of threats to economic security of the enterprise and directions of their leveling in the conditions of European integration processes]. (2016) *Ekonomichnyi chasopys Shkhidnoievropetskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 1(5), pp. 40–45 (in Ukrainian).
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003) Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the foundations of national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 no. 964-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, no. 39, p. 351 (in Ukrainian).
3. Labunskaja S. V., Prokopishina E. V. (2007) Features of quantitative determination of the level of internal threats to the economic security of the enterprise [Features of the quantitative determination of the level of internal threats to the economic security of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 11, pp. 97–102 (in Russian).
4. Lokhanova N. (2005) The system of management of the state of economic security of the enterprise: problems, concept of development [Management system of economic security of the enterprise: problematic issues, the concept of development]. *Ekonomist*, no. 2, pp. 52–56 (in Ukrainian).
5. Pysarenko N. V. (2018) Formuvannya systemy informatsiinoho zabezpechennia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv u protsesi strakhuvannya ahrarnykh ryzykiv. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Formation of a system of information support for agricultural producers in the process of agricultural risk insurance], no. 42, pp. 162–177 (in Ukrainian).